भाषिक सिप विकासका दृष्टिले कक्षा ८ नेपाली पाठ्यपुस्तकका नमुना अभ्यासको अध्ययन

प्रकाश भट्टराई

त्रि.वि.दर्ता नं. : ९-२-२१४-५९५-२००८

दोस्रो वर्षको परीक्षा क्रमाङ्क : २१४०१४६

शैक्षिक वर्ष : २०६८/०६९

क्याम्पस क्रमाङ्क : ९६

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस,

नेपाली भाषा शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्‌वितीय वर्षको नेपा.शि. ५९८ को प्रयोजनार्थ प्रस्तुत

शोध पत्र

वि.सं. २०७२

सन्. २०१६

भाषिक सिप विकासका दृष्टिले कक्षा ८ नेपाली पाठ्यपुस्तकका नमुना प्रकाश भट्टराई शैक्षिक वर्ष : २०६८/०६९

त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
नेपाली शिक्षा विभाग,
विराटचोक मोरङ ।

शोध निर्देशकको सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड. दोस्रो वर्षका छात्र प्रकाश भट्टराईले नेपा.शि.५९८ पाठ्यांशको प्रयोजनार्थ प्रस्तुत **भाषिक सिप विकासका दृष्टिले कक्षा ८ नेपाली पाठ्यपुस्तकका नमुना अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । लगनशीलताका साथ तयार पारिएको यो शोधपत्र उपयुक्त देखिएकाले बाह्य मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०७२/ /

____

दीपकप्रसाद न्यौपाने
शोध निर्देशक

प्रतिबद्धता पत्र

प्रस्तुत **भाषिक सिप विकासका दृष्टिले कक्षा ८ नेपाली पाठ्यपुस्तकका नमुना अभ्यासको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र मेरो आफ्नै प्रयास र सहभागितामा तयार पारिएको हो । यसमा संलग्न गरिएका तथ्याङ्कहरू यथार्थ र वास्तविक छन् । यो शोधपत्र मार्फत् कोही र कसैमाथि पर्नजाने असरको जिम्मेवारी म स्वयम् हुने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

....

प्रकाश भट्टराई

शोधार्थी

मिति : २०७२/ /

कृतज्ञता

कुनै पनि कार्य सुरुवात गर्न सजिलो भएपनि त्यसलाई सफलता पूर्वक समापन गर्न भने कठोर परिश्रमको आवश्यकता हुन्छ । परिश्रमलाई सही मार्गमा डोऱ्याउन निर्देसकको उत्तिकै जरुरी पर्दछ । यस शोधकार्य तयार गर्न मैले गरेको परिश्रमलाई सही मार्गमा ल्याउन तथा शोधपत्र तयार गर्दा उपयुक्त सल्लाह र सहयोग दिनुहुने गुरू दीपकप्रसाद न्यौपानेको निर्देशनमा यो शोधपत्र तयार भएको हुनाले उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोध सत्यको पुस्ट्याँइ भएको हुनाले यसको निष्कर्षमा पुग्न छलफल, प्रयोग, अनुभब र शोधखोज गर्न अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । मैले गरेको यस शोधकार्यमा उपयुक्त सल्लाह, सुझव र उपयुक्त मार्ग पहिल्याउन सहयोग गर्नुहुने सुकुना क्याम्पसका नेपाली भाषा शिक्षा विभागीय प्रमुख श्री अमृतप्रसाद आचार्यप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु । समय समयमा उत्साह प्रदान गरी समयामै शोध तयार गर्न प्रेरक बनेर सहयोग गर्नुहुने गुरू मेघनारायण श्रेष्ठप्रति आभार प्रकट गर्दछु । यसका सथै प्रस्तुत शोधकार्य तयार पार्न उपयुक्त सुझाव दिई मार्गनिर्देशन गर्नुहुने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस नेपाली भाषा शिक्षा विभागका श्रद्धेय गुरूहरूप्रति कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

मेरो उच्च शिक्षा प्राप्तिमा तन, मन र धन लगाउँदै मलाई निरन्तर हौसला दिनुहुने बुबा शिबप्रसाद भट्टराई, आमा पदमादेवी भट्टराई, दाजु नवीन भट्टराई र भाइ रमेश भट्टराईप्रति म ऋणी छु । यसरी नै उच्च शिक्षामा निरन्तर एउटै कक्षामा बसेर पढने, साह्रो गाह्रो पर्दा हर्दम सहयोग गर्ने तथा यस शोध कार्य गर्दा निरन्तर जाँच गर्दै उपयुक्त सल्लाह दिएर सहयोग पुऱ्याउनुहुने साथी सुरेन्द्र राना, रोचक सापकोटा र गोपाल सुवेदीप्रति आभारी छु । साथै मेरो उच्च शिक्षा प्राप्तिमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने प्राध्यापक, आफन्तजन, अग्रज एवम् सहकर्मी साथीहरूलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु ।

मिति २०७२/ /

....

शोधार्थी

प्रकाश भट्टराई

विषय सूची

			पृष्ठ
अध्यय– एक		परिचय	१–६
	१.१	अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
	१.२	समस्या कथन	३
	१.३	अध्ययनको उद्देश्य	४
	१.४	अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	४
	१.५	अध्ययनको महत्त्व	५
	१.६	अध्ययनको परिसीमा	६
	१.७	पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्दहरु	६
अध्यय– दुई		सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन र अवधारणाँत्मक ढाँचा	८–१३
	२.१	सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरवलोकन	८
	२.२	सम्बन्धित साहित्यको पुनरवलोकन	९
	२.३	पुनरवलोकनको उपदेयता	११
	२.४	सैद्धान्तिक/ अवधारणाँत्मक ढाँचा	१२
अध्यय– तिन		अध्ययनको विधि र प्रक्रिया	१४–१४
	३.१	अध्ययनको ढाँचा र विधि	१४
	३.२	तथ्याङ्क सङ्कलन साधन, तरिका र प्रक्रिया	१४
	३.३	तथ्याङ्कको व्याख्या एवम् विश्लेषण प्रक्रिया	१४
अध्यय– चार		नतिजाको व्याख्या एवम् विश्लेषण	१५–७७

४.१	परिचय	१५
४.२	पाठ एक : नेपाल कवितामा समाविष्ट नमुना अभ्यास	१७
	४.२.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	१८
	४.२.२ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	१८
	४.२.३ निष्कर्ष	२०
४.३	पाठ दुई : भाग्य कथामा समाविष्ट नमुना अभ्यास	२०
	४.३.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२१
	४.३.२ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२१
	४.३.३ निष्कर्ष	२३
४.४	पाठ तिन : देवकुमारी थापाको जीवनीमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	२३
	४.४.१ सुनाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२४
	४.४.२ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२४
	४.४.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२४
	४.४.४ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२६
	४.४.५ निष्कर्ष	२६
४.५	पाठ चार : ग्रन्थचित्र प्रबन्धमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	२७
	४.५.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२७
	४.५.२ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२८
	४.५.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	२८
	४.५.४ निष्कर्ष	३०
४.६	पाठ पाँच : निवेदनमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	३०
	४.६.१ सुनाइ र बोलाई सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३०

	४.६.२ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३१
	४.६.३ निष्कर्ष	३२
४.७	पाठ छ : मित्रता कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	३२
	४.७.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३३
	४.७.२ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३३
	४.७.३ निष्कर्ष	३४
४.८	पाठ सात : सिप र श्रम कवितामा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	३५
	४.८.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३५
	४.८.२ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३६
	४.८.३ निष्कर्ष	३७
४.९	पाठ आठ : भूगोलविद हर्क गुरुङको जीवनीमा प्रयुक्त अभ्यास	३७
	४.९.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३८
	४.९.२ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३८
	४.९.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	३८
	४.९.४ निष्कर्ष	३९
४.१०	पाठ नौ : प्रकृति र वातावरण प्रबन्धमा प्रयुक्त अभ्यास	४०
	४.१०.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	४०
	४.१०.२ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	४१
	४.१०.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	४१
	४.१०.४ निष्कर्ष	४२
४.११	पाठ दश : एउटा घटना कथामा प्रयुक्त अभ्यासहरु	४२
	४.११.१ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	४३

४.११.२ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४३

४.११.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४४

४.११.४ निष्कर्ष ४५

४.१२ पाठ एघार : दाजुलाई चिठी पाठमा प्रयुक्त अभ्यासहरु ४६

४.१२.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४६

४.१२.२ बोलाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४६

४.१२.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४७

४.१२.४ निष्कर्ष ४८

४.१३ पाठ बार : मेरो घर कवितामा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ४८

४.१३.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४८

४.१३.२ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४९

४.१३.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ४९

४.१३.४ निष्कर्ष ५०

४.१४ पाठ तेर : विज्ञान अभिशाप नभई बरदान वादविवादमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ५०

४.१४.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ५१

४.१४.२ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ५१

४.१४.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ५२

४.१४.४ निष्कर्ष ५३

४.१५ पाठ चौध : साहित्यकार रविन्द्रनाथ ठाकुरको जीवनीमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ५३

४.१५.१ पढाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ५४

४.१५.२ सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ५४

४.१५.३ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ५४

	४.१५.४ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५५
	४.१५.५ निष्कर्ष	५६
४.१६	पाठ पन्ध्र : ठग समातियो कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	५६
	४.१६.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५६
	४.१६.२ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५७
	४.१६.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५७
	४.१६.४ निष्कर्ष	५८
४.१७	पाठ सोर : कम्प्यूटर र इन्टरनेट प्रबन्धमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास	५९
	४.१७.१ सुनाइ र पढाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५९
	४.१७.२ बोलाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	५९
	४.१७.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६०
	४.१७.४ निष्कर्ष	६१
४.१८	पाठ सत्र : हामी एउटै हौँ एकाङ्कीमा प्रयुक्त अभ्यास	६१
	४.१८.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६२
	४.१८.२ बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६२
	४.१८.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६२
	४.१८.४ निष्कर्ष	६३
४.१९	पाठ अठार : आह्वान कवितामा प्रयुक्त अभ्यास	६४
	४.१९.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६४
	४.१९.२ पढाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६४
	४.१९.३ बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६५
	४.१९.४ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास	६५
	४.१९.५ निष्कर्ष	६६

४.२० पाठ उन्नाइस : सिंह र स्यालको कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ६६

४.२०.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ६७

४.२०.२ पढाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ६७

४.२०.३ बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ६७

४.२०.४ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ६८

४.२०.५ निष्कर्ष ६९

४.२१ पाठ विस : नेपाली संस्कृति प्रबन्धमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ६९

४.२१.१ बोलाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७०

४.२१.२ बोलाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७०

४.२१.३ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७०

४.२१.४ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७०

४.२१.५ निष्कर्ष ७१

४.२२ पाठ एक्काइस : सर आइज्याक न्युटनको जीवनीमा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ७१

४.२२.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७२

४.२२.२ बोलाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७२

४.२२.३ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७३

४.२२.४ निष्कर्ष ७४

४.२३ पाठ बाइस : स्वभिमान कथामा प्रयुक्त नमुना अभ्यास ७४

४.२३.१ सुनाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७४

४.२३.२ पढाइ र सुनाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७५

४.२३.३ लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७५

४.२३.४ पढाइ र लेखाइ सिपसँग सम्बन्धित नमुना अभ्यास ७५

४.२३.५ निष्कर्ष ७६

अध्यय– पाँच निष्कर्ष र सुझाव ७८–८४

५.१ निष्कर्ष ७८

५.१.१ सबल पक्ष ७९

५.१.२ दुर्बल पक्ष ८०

५.२ सुझाबहरू ८१

५.२.१ नीतितहका लागि सुझाव ८३

५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझाव ८३

५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव ८४

सन्दर्भसामग्री

परिशिष्ट

शोधसार

प्रस्तुत अध्ययन कक्षा ८ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासहरूको भषिक सिप विकासका दृष्टिबाट उपयुक्तताको अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य कक्षा ८ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा भएका नमुना अभ्यासहरूको भाषिक सिपका अधारमा अध्ययन गर्नु हो । यस अध्ययनको अध्यय एकमा अध्ययनको उद्देश्य, महत्त्व,अनुसन्धानात्मक प्रश्न, परिसीमा, औचित्य, तथा पारिभाषिक तथा प्राविधिक शब्दहरूको उल्लेख गरिएको छ । यस्तै गरी अध्यय दुईमा पूर्वकार्यहरूलाई समावेश गरिएको छ । अध्ययनीय विषयसँग सम्बन्धित शोधकार्यहरूले अनुसन्धानमा सहयोग पुऱ्याउँने भएकाले पूर्वकार्यहरूलाई अध्ययन गरी समीक्षा प्रस्तुत गरिएको छ । यस अध्ययनमा १० ओटा शोधग्रन्थहरूलाई पूर्वकार्यको रुपमा समीक्षा गरिएको छ । साथै पूर्वकार्यको उपयोगिता समेत प्रस्तुत गरिएको छ । यसको उद्देश्य अध्ययनीय विषयसँग सम्बन्धित शोधकार्यहरूमा भएका सबल पक्षहरूलाई मध्यनजर गर्दै सुधार गर्नुपर्ने पक्षको पहिचान गर्न सकिन्छ । पूर्वकार्यहरूले समेट्न नसकेका विषयवस्तुहरूलाई यस शोधकार्यमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ । यस अध्ययनको अध्याय तिनमा अध्ययनको ढाँचा र विधि, अध्ययनको क्षेत्र, तथ्याङ्क साङ्कलनको साधन, प्रक्रिया तथा ब्याख्या विश्लेषण प्रक्रियाको उल्लेख गरिएको छ । यस अध्ययन पुस्तकालय विधिमा आधारित रहेर तयार गरिएको हुँदा पुस्तकालयमा सङ्ग्रहित पाठ्यपुस्तक, शोधग्रन्थ, पत्रपत्रिका तथा अन्य पाठ्यपुस्तकबाट सामग्री सङ्कलन गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

यस शोधग्रन्थको अध्यय चारमा कक्षा ८ को नेपाली पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका नमुना अभ्यासको भाषिक सिप विकासका आधारमा वर्गीकरण गरिएको छ । प्रत्येक पाठमा भएका नमुना अभ्यासलाई कुन सिप विकासमा सहयोगी देखिन्छन् भन्नेकुरा पत्ता लगाइएको छ । पाठमा प्रयोग गरिएका अभ्यासले कसरि भाषिक सिप विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ भन्ने कुरालाई कुरालाई पनि प्रष्ट पारिएको छ । सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ जस्ता सिपसँग सम्बन्धित अभ्यासहरू छुट्याएर एकै सिप अन्तर्गत पर्ने अभ्यासलाई एउटै एउटै उपशीर्षकमा समावेश गरी बिश्लेषण गरिएको छ । भाषाका चारै सिपलाई अभ्यासमा समावेश गर्न लामा, छोटा, बस्तुगत कस्ता कस्ता प्रश्नहरू समावेश गरिएको छ

भन्ने कुरा पनि निष्कर्षमा प्रस्तुत गरिएको छ । अन्त्यमा सम्पूर्ण अध्ययनको निष्कर्ष, सबल पक्ष , दुर्बल पक्षका साथै विभिन्न क्षेत्रका लागि सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।